

FELSEFE DÜNYASI

2012/2 Sayı: 56 YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Prof. Dr. Celal TÜRER
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR
Doç. Dr. Şamil ÖÇAL
Dr. Necmettin PEHLİVAN

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S
INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ

PK 21 Yenişehir/Ankara
Tel & Fax: 0 312 231 54 40

Fiyatı: ₺ 25 (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi: 00158007288336451
IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

FAYDA, ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA JOHN STUART MILL'İN POLİTİK FELSEFESİ

Derda KÜÇÜKALP*

Giriş

John Stuart Mill, çok yönlü bir düşünürdür. Mill temelde bir politika filozofudur. Fakat Mill döneminin geniş ufuklu diğer filozofları gibi, politikayı ahlak, eğitim, epistemoloji, sosyoloji, tarih ve ekonomi konularıyla bağlantılı olarak ele aldığı için, onun felsefesi, söz konusu konuları ilgi odağı olarak alan disiplinler için de önemli bir değere sahiptir. Mill'in politik felsefesi söz konusu olduğunda iki önemli hususun göz önünde bulundurulması gerekmektedir:

İlk husus, Mill'in bir geçiş dönemi düşünürü olmasıdır. Mill'in politik felsefesinin kimi yönleriyle klasik liberalizm, kimi yönleriyle ise modern liberalizm ile benzerlikler taşıyor olması, onun geçiş dönemi düşünürü olmasından kaynaklanır.¹ Örneğin, Mill'in, negatif özgürlük anlayışını ve siyasal iktidarın sınırlandırılması düşüncelerini savunması, onun klasik liberalizmi benimsemiş bir düşünür olduğu izlenimini uyandırırken, bireyin içerisinde bulunduğu sosyal bağlama yönelik ilgisi ve bu ilgi temelinde belirli durumlarda devletin toplumsal yaşama müdahalesini savunması ise, onu on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve klasik liberalizmin soyut birey anlayışı yerine tarihsel-toplumsal bir birey anlayışını esas alan ve bu birey anlayışı temelinde devleti bireyin maddi ve manevi gelişiminin önündeki engelleri kaldırmakla yükümlen pozitif bir özgürlük anlayışını benimseyen modern liberalizme² yaklaştırır. Mill, oy hakkının çalışanları ve kadınları da kapsayacak şekilde genişletilmesinin ve kadınların sosyal yaşam içerisindeki dezavantajlı konumlarının düzeltilmesinin önemine dikkat çekerken de, bir geçiş dönemi düşünürü olduğunu gösterir.³ Tarihin işle-

* Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Doç. Dr.

1 Fatmagül Berktaş, *Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji*, Modern Siyasal İdeolojiler, der. Birsen Öz, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 77.

2 Levent Köker, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi, Ankara 1992, s. 45.

3 Fatmagül Berktaş, *a.g.e.*, s.79.

yişi demokratikleşme yönündedir ve genel olarak demokratik haklara özel olarak ise kadın haklarına yönelik vurgularıyla Mill'in düşünceleri söz konusu işleyişin izlerini taşır.

İkinci husus ise onun düşüncelerinin farklı felsefi ve ideolojik akımlarından izler taşıyan eklektik bir karaktere sahip olmasıdır.⁴ Mill, gerek babası James Mill gerekse babasının yakın arkadaşı ve aile dostları olan Jeremy Bentham'ın etkisiyle düşünce hayatının başlarında faydacılığı benimsemiştir. Fakat Mill sonraları Alman romantik felsefesi ve tarihselci düşüncüyü tanıdıkça Benthamcı faydacılıktan uzaklaşmış ve literatürde niteliksel faydacılık olarak adlandırılan bir faydacılık anlayışını savunmuştur.⁵ Alman romantik felsefesi ve tarihselci düşünce Mill'in özgürlük anlayışı üzerinde de etkili olmuştur. Mill'in özgürlük ile bireyin içerisinde bulunmuş olduğu tarihsel, toplumsal, ekonomik ve kültürel bağlamlar arasındaki ilişkiyi dikkate alarak, mensubu olduğu klasik liberal düşünce geleneğinden farklı olarak ılımlı bir negatif özgürlük anlayışını savunması söz konusu etki ile açıklanabilir.⁶ Aynı şekilde Mill'in düşünceleri babası James Mill ve Bentham gibi felsefi radikallerin düşünceleriyle yakınlık gösterse de, Mill yine romantik felsefe ve tarihselci düşüncenin etkisinin bir sonucu olarak, felsefi radikaller'in statik politik düzen anlayışını eleştirmiş ve politik düzenin toplumların tarihlerinden ve kültürel özelliklerinden bağımsız olarak düşünülemediğini kabul etmiştir.⁷ Öte yandan Mill'in felsefesi sosyolojiyi tarih felsefesiyle birleştiren erken dönem Fransız sosyoloji düşüncesinden de izler taşır.⁸ Mill, bir politika filozofu olmasına rağmen, çalışmalarında özgürlük ideali ve ideal politik düzen ile uyumlu olmayan tarihsel-toplumsal koşulların neler olduğunun altını çizerken bir sosyolog gibi düşünür. Mill'in düşüncelerinin eklektik karakteri bir liberal düşünür olarak onun sosyalizme ilişkin değerlendirmelerinde de kendini gösterir. Mill, sosyalizmi, Saint-Simon, Fourier ve Owen gibi ütopyacı sosyalistlerin sosyalizm tanımları bağlamında ele alır. Mill, ortak mülkiyeti, devletin değil bireylerin özgür iradeleriyle kurdukları ve demokratik özyönetim esasına göre yönettikleri birlik, şirket, dernek ve kooperatiflerin üretim araçları üzerindeki mülkiyeti olarak anlayan ve devletin doğrudan iktisadi hayata müdahalesine karşı çıkan söz konusu sosyalizm anlayışını, liberalizmin bireysel özgürlük ve

4 R. J. Halliday, *Political Thinkers Volume IV: John Stuart Mill*, Edited by Ceraint Parry, Routledge, London and New York, 2004, s.1-23.

5 Cengiz Çağla, "Ada'nın Harika Çocuğu", *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul, 2007, s.24.

6 John Skorupski, "Liberal Doğalcılığın Kaderi", çev. Selim Dingiloğlu, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul, 2007, s.70-71.

7 Nicholas Capaldi, *John Stuart Mill A Biography*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 91-93.

8 *A.g.e.*, s. 164-165

özerklik idealleriyle çelişkili olarak görmez. Tersine Mill bu tür bir sosyalizmin bireyin endüstriyel alan karşısında özgürlüğünü ve bağımsızlığını geliştireceğini düşünür.⁹

Mill'in bütün çalışmalarından politika felsefesi ile ilgili birtakım sonuçlar çıkarsanabilirse de, özellikle olgunluk döneminde ortaya koymuş olduğu *Utilitarianism*, *On Liberty* ve *Considerations on Representative Government* isimli çalışmalarının onun politika felsefesinin anlaşılmasında ayrı bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Mill'in düşüncelerinin en kâmil halinin yansımaları bulunduğu söz konusu çalışmalar birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Mill *Utilitarianism* isimli çalışmasında politika için bir değerlendirme ölçütü olarak gördüğü fayda kavramını ele alır. Bu çalışmasında Mill kendi faydacılık anlayışının yanı sıra faydacılığın ahlak ve politika felsefesi bakımından anlamını ve faydacılık ile bir politik kavram olan adalet arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Mill, özgürlük ve temsili demokrasiyi fayda temelinde savunduğu için *Utilitarianism*, *On Liberty* ve *Considerations on Representative Government*'in anlaşılması bakımından kilit öneme sahip bir çalışmadır. Mill, *On Liberty*'de özgürlüğün ne anlama geldiği, özgürlüğün ve bireysel farklılıkların neden bireylerin ve toplumların mutluluğu için gerekli olduğu, özgürlüğün hangi durumlarda politik iktidar tarafından sınırlandırabileceği konularını, *Considerations on Representative Government*'ta ise, hem bireysel ve toplumsal yararın artırılması hem de bireysel yarar ile ortak yarar arasındaki uyumun sağlanması açısından temsili hükümetin (demokrasi) önemi, toplumların gelişimi ve insanlığın ilerlemesi ile temsili hükümet arasındaki ilişki ve temsili hükümetin toplumsal ve kültürel koşullarla ilişkisi konularını ele almıştır.

Politikanın Meşruiyet Zemini: Niteliksel Faydacılık

Mill, *Utilitarianism*'de, öncelikle faydacılığın bir izahını yapar. Mill, insan hareketinin amacı olduğunu düşündüğü faydayı, iyi ve kötünün ne olduğu konusunda kendisine müracaat edeceğimiz nihai değerlendirme ölçütü (*summum bonum*) olarak kabul eder.¹⁰ Mill'e göre, failine fayda getiren eylem iyi, ıstırap getiren eylem ise kötüdür. Bu durumda ahlak kendilerine uyulması insanlar için faydalı olan birtakım hareket kuralları ve ilkelere karşılık gelir. Bu faydacı ahlak izahı Mill'in savunmuş olduğu faydacılığı anlamak bakımından önemli olsa da yeterli değildir. Zira bu izah Millci faydacılığın, Benthamcı faydacılıktan farkının ne olduğu hususunu aydınlatmaz. Söz konusu hususun aydınlatılması için Mill'in Benthamcı faydacılığa yöneltmiş olduğu eleştiriler çıkış noktası olarak alınabilir. Mill, Benthamcı faydacılığı genel olarak üç nedenden dolayı eleştirir:

9 Bruce Baum, "J. S. Mill'in İktisadi Özgürlük Anlayışı", çev. Ece Cihan Ertem, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul, 2007, s.154-157.

10 John Stuart Mill, *Faydacılık*, çev. Şahap Nazmi Coşkunlar, AraBasımevi, Ankara, 1946, s. 13-14.

- İlk Mill'e göre, Benthamcı faydacılık, öncelikle, faydalar arasında niteliksel bir ayırım gözetmediği, dolayısıyla da faydaların ölçülebileceğini varsaydığı için sorunludur. Benthamcı faydacılık her faydanın niceliksel bir değere sahip olduğunu kabul ettiği için bütün faydaları birbirleriyle kıyaslanabilir olarak görür. Örneğin Benthamcı bir kişi kitap okumakla, tıka basa karnını doyurmanın kıyaslayabileceğini ve hangi eylemin kendisine vermiş olduğu fayda niceliksel olarak daha yüksekse onu tercih etmenin doğru olacağını düşünür. Bu kişi, eğer tıka basa karnını doyurmanın kendisine 2 birim, kitap okumanın ise 1 birim fayda getireceğini hesaplamışsa tıka basa karnını doyurmayı okumaya tercih edecektir. Buna karşın Millci bir kişi, faydalar arasında niteliksel bir ayırım gözetmediği için kitap okumakla tıka basa karnını doyurmanın kesinlikle kıyaslanamayacağını düşünür.¹¹ Millci bir kişiye göre kitap okumak bir entelektüel bir faaliyet olduğu için onun getireceği fayda her zaman daha üstün olacaktır. Mill'in faydalar arasındaki niteliksel ayırma yapmış olduğu vurgu, daha temel bir ayırmadan kaynaklanır. Mill haz duymayı insan da dahil bütün organizmaların ortak bir özelliği olarak görür. Fakat Mill bu ortak özelliğe rağmen insanın diğer organizmalarda olmayan birtakım daha yüksek yetilere sahip olduğunu, dolayısıyla da bir organizmayı tatmin eden şeyin insanı mutlu etmek bakımından yeterli olamayacağını belirterek, mutluluk ile doyum arasındaki ayırmadan hareketle insan ile diğer organizmalar arasındaki mahiyet farkının altını çizer.¹² Mill, zihin, duygu ve hayal gücü ilgili hazlar ile sırf maddi duyularla ilgili hazları eşitleyen Benthamcı faydacılığı bu mahiyet farkını ihmal ettiği için eleştirir.¹³ Bu eleştiride romantizmin Mill'in düşünceleri üzerindeki etkisinin önemli bir payı olduğu açıktır.¹⁴

-İkinci olarak, Benthamcı faydacılık, faydanın tarihsel bağlamını ihmal etmesi nedeniyle Mill tarafından eleştirilir. Benthamcı faydacılık, bu ihmalden dolayı faydayı zamana ve mekâna göre değişmeyen evrensel bir değerlendirme ölçütü olarak görmüştür. Buna karşın Mill'e göre, insanlar hiçbir zaman faydayı evrensel olarak düşünmezler. İnsanlar herhangi bir zamanda belirli durumlarda belirli kişilerle karşılaşır ve bu nedenle fayda anlayışları da ilgili oldukları bu kişilerle ilişkilerine bağlı olarak değişir.¹⁵

Faydanın tarihsel olduğunu kabul etmenin çözülmesi gereken bir sorunu da beraberinde getireceği açıktır. Bu, "tarihsel olan bir şeyin (faydanın) nasıl olup

11 John Stuart Mill, *Faydacılık*, s. 20.

12 *A.g.e.*, s. 16.

13 David O. Brink, "Mill's Deliberative Utilitarianism", *Philosophy and Public Affairs*, Vol.21, No.1 Winter 1992, s.79.

14 Nicholas Capaldi, *a.g.e.*, s. 259-261.

15 Clarc W. Bouton, "John Stuart Mill: On Liberty and History", *The Western Political Quarterly*, Vol.18, No.3 (Sep.,1965), s. 569-570.

da ahlaki ve politik eylemler için bir ölçüt olarak düşünülebileceği” sorunudur. Mill bu sorunu ilerleme düşüncesini kabul ederek çözer.¹⁶ Mill ilerleme düşüncesini benimseyen diğer filozoflar gibi tarihselciliği radikal sonuçlarına kadar götürmez. Diğer filozoflar gibi Mill de tarihi, içerisinde insan doğasının açığa çıktığı, bu nedenle de yönü ileriye doğru olan bir süreç olarak görür. Böylece, Mill, insanlığın tarih içerisinde geliştiğinden hareketle, ilerleyen bir varlık olarak insanın kalıcı çıkarları¹⁷ üzerinde temellenen bir fayda anlayışını savunur.¹⁸ Mill’e göre, söz konusu çıkarlar, yani nitelik olarak daha yüksek çıkarlar, ileri (medeni) toplumlardaki insanların takip etmiş oldukları çıkarlar oldukları için, bu toplumlar insanlık açısından en faydalı olanın hayata geçtiği toplumlardır.¹⁹

Tarihselcilik radikal sonuçlarına kadar götürüldüğünde Mill’in faydayı bir ölçüt olarak alması üç nedenden dolayı mümkün olmaz. Öncelikle radikal tarihselciliği kabul ettiğimiz taktirde, faydanın da belirli bir tarihsel dönem (örneğin kapitalist toplumda) için geçerli bir ölçüt olduğunu kabul etmek zorunda kalırız. İkincisi, radikal tarihselcilik kabul edildiğinde tarihin işleyişinde bir düzenlilik olduğunu iddia edemeyeceğimiz için deneyim de bir referans olma niteliğini yitirecektir. Mill, faydanın bir ölçüt olmasının tarihsel deneyime referansla doğrulanabileceğini kabul eder. Nihayetinde, radikal tarihselcilik kabul edildiğinde, belirli bir insan doğası anlayışı esas alınmayacağı için insanlığın gelişiminden bahsetmek, dolayısıyla da insanlığın ilerlemesine bağlı bir fayda anlayışından bahsetmek de mümkün olmayacaktır.

-Mill, Benthamcı faydacılığın bireysel faydadaki bir artışın ortak faydada bir artışı da beraberinde getireceği, bireysel fayda ile toplumsal fayda arasındaki uyumun otomatik olarak sağlanacağı yönündeki varsayımını da eleştirir. Biraz daha derinlemesine düşünüldüğünde, aslında Mill’in eleştirisinin, Benthamcı faydacılığın üzerinde temellendiği birey anlayışına yönelik bir eleştiri olduğu görülür. Bentham metodolojik anlamda bireyci olduğu için bireyin toplumu önceliğini varsaymış ve toplumun faydasını tek tek bütün üyelerinin çıkarlarının toplamına eşitlemiştir. Bu anlayışı nedeniyle Benthamcı faydacılık, bireysel fayda ile ortak faydanın uzlaştırılmasında, bireyin içerisinde bulunduğu sosyal bağlamların ve devletin önemini dikkate almayarak, bireylerin kendi faydalarının peşinden gitmelerinin engellenmediği bir ortak yaşam düzeninde toplumsal faydanın da kendiliğinden artacağını kabul etmiştir. Buna karşın Mill, insanı sosyal

16 Clarc W. Bouton, s. 577.

17 Iain Hampsher-Monk, *A History of Modern Political Thought: Major Political Thinkers from Hobbes to Marx*, Blackwel, Oxford and Cambridge, 1992, s. 375.

18 John Stuart Mill, *Faydacılık*, s. 26-29.

19 Henry M. Magid, “John Stuart Mill”, *History of Political Philosophy*, edited by Leo Strauss and Joseph Cropsey, The University of Chicago Press, Chicago 1987, s. 789.

bir varlık olarak gördüğü için bireysel fayda ile ortak fayda arasındaki uyumun sağlanmasında bireylerin içerisinde bulunmuş oldukları politik-sosyal bağlamın önemli olduğunu düşünmüştür.²⁰ Mill, kanunların ve ortak yaşamı düzenleyen kuralların, her bireyin faydasını mümkün olduğu kadar genel fayda ile uyumlu hale getirmesini sağlayacak biçimde olması gerektiğini belirtirken, politik bağlamın önemine dikkat çeker.²¹ Bu anlamda Mill, kamu otoritesine, yani devlete önemli görevler düştüğünü düşünür. Mill'in yeri geldiğinde devletin toplumsal yaşama müdahalesine olumlu bakmasının gerisinde bu düşüncenin yattığını söyleyebiliriz.

Mill'in adalet kuralları ile diğer ahlak kuralları arasındaki ayrıma yönelik izahı da onun ortak fayda ile politik bağlam arasındaki bağlantıyı önemseydiğini gösterir. Mill'e göre, bütün ahlak kuralları gibi adalet kurallarının da varlık nedeni faydadır. Fakat Mill, adalet kurallarının, kendilerine uyulmasının toplumsal fayda açısından çok daha hayati bir öneme sahip olan kurallar olmaları bakımından diğer ahlak kurallarından farklı olarak, uygulanmaları, devlet gücü ile güvence altına alınmış kurallar olduklarını belirtir.²² Öte yandan Mill, kamuoyunun bireylerde sağlam bir ortaklık duygusu oluşturması gerektiğini belirtirken ise, bireysel fayda ile ortak faydanın uzlaştırılmasında sosyal bağlamın önemini vurgular. Bu noktada, Mill, bireylerin içerisinde bencil çıkarlarının ötesine geçerek ortak fayda temelinde hareket etme bilincini ve kültürünü edinebilecekleri birtakım sosyal grupların önemini altını çizer.²³

İlimli Negatif Özgürlük Anlayışı

Mill *Utilitarianism*'de, ahlaki ve politik eylemleri değerlendirme ölçütü olarak gördüğü fayda anlayışını ortaya koyarken, *On Liberty*'de özgürlük anlayışını ortaya koyar. Mill'in iki çalışması arasındaki bağlantı ise onun özgürlüğü hem birey, hem toplum, hem de insanlık için faydalı olduğunu düşündüğü için savunulması gereken bir değer olarak görüyor olmasıdır. Mill, bunu *On Liberty*'de iki yerde çok açık bir şekilde ortaya koyar. İlk olarak Mill özgürlük kavramından genel olarak bahsederken, insanların birbirlerinin tercihlerine ve bu tercihler doğrultusunda yaşam tarzlarını oluşturmalarına tahammül göstermeleri durumunda, her bir bireyi belirli bir biçimde yaşamaya zorlamaları durumunda olduğundan çok daha fazla yarar elde edeceklerini belirtirken, özgürlüğün, değerini fayda üzerinden kazandığının altını çizer.²⁴ İkinci olarak ise Mill, “düşünce ve ifade öz-

20 Nicholas Capaldi, *a.g.e.*, s. 365.

21 John Stuart Mill, *Faydacılık*, s.31-33.

22 John Stuart Mill, *Faydacılık*, s. 102, 110.

23 *A.g.e.*, s. 58-59.

24 John Stuart Mill, *Hürriyet*, çev. Mehmet Osman Dostel, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997, s.23.

gürlüğü bölümü”nde bu özgürlüğün önemli olmasının nedenlerinden bahsederken faydayı ölçüt olarak alır. Mill, söz konusu bahiste, ifade edilen fikrin bütünüyle doğru, kısmen doğru veya bütünüyle yanlış olabileceği üç durumun ihtimal dâhilinde olduğuna dikkat çekerek, eğer ifade özgürlüğü varsa üç durumda da insanlığın fikri saadetinin bundan fayda sağlayacağını belirtir. Mill’e göre ifade özgürlüğü, ilk durumda doğru olan bir fikrin bilinmesine, ikinci durumda hâkim olan fikirle kısmen doğru olan fikir arasındaki çatışma yoluyla hakikate ulaşılmışına, üçüncü durumda ise yanlış olan fikir karşısında hâkim fikrin savunulması yoluyla hem hâkim fikrin doğruluğunun akıl temelinde izahına, hem de bu fikrin önemine olan inancın canlı tutulmasına imkân sağlayacağı için faydalıdır.²⁵

Mill, özgürlüğü değerli kılan şeyin, fayda olduğunu kabul ettiği için faydacı liberalizm²⁶ anlayışının bir temsilcisidir. Sonuççu bir etik anlayış olan faydacılıkta fayda, bütün ‘iyi’lerin kendisine göre değerlendirildiği ‘en yüksek iyi (*summum bonum*)’ye karşılık geldiği için, faydacı liberalizmin değerler hiyerarşisinde fayda başka bir iyi olan özgürlüğün üstünde yer alır.²⁷ Buna karşın, deontolojik bir etik anlayış üzerinde temellenen doğal hukukçu liberalizmde özgürlük bir ilke olarak benimsendiği için, getireceği faydadan bağımsız bir biçimde değerli olarak kabul edilir. Benzer bir karşılaştırmayı hak kavramı üzerinden de yapabiliriz. Doğal hukukçu liberalizm,²⁸ bireylerin doğuştan birtakım haklara sahip olduğunu ve bu hakların doğal olduğu için korunması gerektiğini savunurken; faydacı liberalizm, hakların doğal olmadığını, insanların hakları bireysel ve toplumsal açıdan yararlı olduğu için benimsediğini, bu nedenle de, hakların korunması gerektiği düşüncesinin gerisinde bu korumanın sağlayacağı faydanın bulunduğunu iddia eder.

Mill, negatif özgürlük anlayışını benimser. Negatif özgürlük anlayışı ise özgürlüğü, müdahalenin yokluğu olarak kavramlaştırır. Mill de, *On Liberty*’de, özgürlüğü, başkalarına zarar vermediği sürece bireyin hareket alanına bir müdahalenin olmaması olarak tanımlar.²⁹ Negatif özgürlük anlayışı, kendi maddi ve manevi güçleri üzerinde, dolayısıyla da, tercih ve eylemlerinde mutlak söz sahibi olan özerk bir birey anlayışı varsayar. Bireyin, kendisi üzerinde, bizzat kendi vücudu ve dimağı üzerinde başına buyruk olduğundan ve bu nedenle de yalnızca kendisini ilgilendirdiği sürece dilediği gibi eylemde bulunabileceğinden

25 John Stuart Mill, s. 100-101.

26 John Christman, *Social and Political Philosophy: A Contemporary Introduction*, Routledge, London and New York 2002, s. 108-109.

27 Francisco Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 59.

28 Bkz. Christopher Wolfe, *Natural Law Liberalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

29 John Stuart Mill, *Hürriyet*, s. 3.

bahsetmesi, Mill'in özgürlük kavramlaştırmasının gerisinde de söz konusu birey anlayışının bulunduğunu gösterir.³⁰ Aynı şekilde Mill'in, bir eylemin başkalarını doğrudan etkilemesi, onlara doğrudan zarar vermesi durumunda, özgürlüğe müdahale niteliğinde bir eylem olacağı ve bu nedenle de ancak böyle bir eyleme yönelik müdahalenin haklı görülebileceği yönündeki düşüncesi de, negatif özgürlük anlayışı ile uyudur.³¹ Zira negatif özgürlük anlayışı yalnızca niyet edilmiş, yani doğrudan ve bilinçli bir şekilde yapılmış ve sorumlu tutulabilecek bir faili olan eylemleri (müdahaleleri) özgürlüğü kısıtlayıcı nitelikteki faktörler olarak görür ve başkalarının özgürlük alanını daraltması durumunda siyasal iktidarın yalnızca bu türden eylemlere müdahale etme hakkının olduğunu kabul eder.³² Negatif özgürlük anlayışına göre içerisinde bulunulan sosyal, ekonomik ve kültürel koşullar gibi bireyin eylem ve tercihlerini dolaylı olarak etkileyen faktörler özgürlüğü engelleyici faktörler olarak görülemez.³³ Bu paralelliklere karşın *On Liberty*'de ve başka çalışmalarında zikretmiş olduğu bazı hususlar dikkate alındığında, Mill'in, negatif özgürlük anlayışını belirtilen özelliklerini esneterek kabul ettiğini gösterir. Bu nedenle Mill'in, negatif özgürlük anlayışının ılımlı bir yorumunu sunduğunu söyleyebiliriz.

Mill'in ılımlı bir negatif özgürlük anlayışını benimsemesi, onun bireyi tarihsel-toplumsal bir bağlam içerisinde düşünüyor olmasından kaynaklanır. Mill, pür bir negatif özgürlük anlayışının temelinde bulunan toplumu önceleyen özerk birey anlayışı yerine, özerkliğini, ancak toplumsal yaşam içerisinde diğerleriyle etkileşim halinde hayata geçirebilen bir birey anlayışını savunur.³⁴ Bu nedenle Mill, negatif özgürlük anlayışını katı bir yorumunu savunan düşünürlerin aksine, bireylerin içerisinde buldukları tarihsel, toplumsal ve kültürel koşulların özgürlükleri kısıtlayıcı bir mahiyete sahip olabilecekleri gerçeğini dikkate alır.³⁵ Mill'in eğitimin önemine yapmış olduğu vurgu ve devleti gençlerin eğitimi ile yükümlü görmesi bunun bir göstergesidir.³⁶ Negatif özgürlük anlayışına sahip olmasından kaynaklanan bir hassasiyetle zorunlu eğitimin bireylere belirli bir düşünceyi aşılama tehlikesini barındırdığına dikkat çekmesine rağmen, eğitimin devletin görevi olduğunu kabul etmekle Mill, bazı durumlarda siyasal iktidarın

30 John Stuart Mill, *Hürriyet*, s. 3, 18.

31 *A.g.e.*, s. 17.

32 Isaiah Berlin, "İki Özgürlük Kavramı" *Cogito*, no. 32 (2002), s. 205.

33 Ian Carter, "Positive and Negative Liberty", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/>, 06.11.2012

34 Cengiz Çağla, "John Stuart Mill'in Siyaset Felsefesi", *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul, 2007, s. 56.

35 John R. Fitzpatric, *John Stuart Mill's Political Philosophy*, Continuum, London-New York, 1998, s. 79.

36 John Stuart Mill, *Hürriyet*, s.159-160.

toplumsal yaşama müdahalesinin özgürlüklerin lehine olabileceğini kabul ettiğini göstermiş olur.³⁷ Aynı şekilde Mill, maddi kaynak ve olanakların yetersizliğini özgürlüğe engel olan bir kısıtlama olarak gördüğü için, devletin ekonomik yaşama müdahalesinin de bazı durumlarda bireyin özgürlüğü için gerekli olduğunu düşünür. Mill'e göre, birey, meslek seçimi, evlilik ve çeşitli yaşam biçimlerini deneyimleyebilmek için kendisine anlamlı bir bağımsızlık sağlayacak belirli bir maddi güce ihtiyaç duyar. Mill, çalışan kesimin çoğunluğunun çok az meslek seçimi özgürlüğüne sahip olduğunu ve bu nedenle de çoğu zaman patronların isteklerine tabi olduklarını belirtir.³⁸ Mill, kadınların dezavantajlı konumlarına dikkat çekerken de, özgürlük ile toplumsal koşullar arasındaki ilişkiye işaret eder. Mill, kadınların eş seçimlerinde erkeklerden çok daha az özgür olduklarını, bunun nedeninin de, kadınları kendi yaşamları konusunda söz sahibi olmaktan alıkoyan, kadın için evliliği bir yaşam tarzı seçeneği olmaktan ziyade, bir zorunluluk haline getiren yasa ve gelenekler olduğunu belirtir.³⁹ Yine Mill, *On Liberty*'de, her ne kadar ilerlemeci tarih anlayışından kaynaklanan oryantalist bakış açısının bir sonucu olsa da, bahsetmiş olduğu özgürlük anlayışının, geri kalmış toplumlarda değil, ancak medeni toplumlarda hayata geçebileceğini belirtirken⁴⁰ ise özgürlüğün tarihsel bağlamının önemine işaret eder.

İdeal Politik Düzen: Temsili Demokrasi

Özgürlük ile özyönetim arasındaki ilişki nedeniyle, demokrasiyi ideal yönetim biçimi olarak gören Mill, bu konuya ilişkin değerlendirmelerini ise, *Considerations on Representative Government* isimli çalışmasında yapar. Mill'e göre, ideal yönetim biçimi halkın yönetimde söz sahibi olduğu demokratik yönetimdir. Mill halkın yönetimde söz sahibi olmasına, yani katılımın iki yönüne dikkat çeker. Katılım bir yönüyle egemenliğin ya da nihai denetleme yetkisinin tüm toplum tarafından kullanılmasına karşılık gelirken, diğer yönüyle ise, tüm vatandaşların en azından zaman zaman yerel ya da ulusal birtakım kamu görevlerini kişisel olarak üstlenmesine gönderme yapar.⁴¹ Bu anlamda Mill, demokratik rejimi, özgürlüklerin hayata geçmelerine imkân veren bir zemin olarak görür.⁴² Mill

37 Joseph Hamburger, *John Stuart Mill on Liberty and Control*, Princeton University Press, Princeton-New Jersey 1999, s. XV.

38 Bruce Baum, "J. S. Mill'in İktisadi Özgürlük Anlayışı, çev. Ece Cihan Ertem, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul, 2007, s. 113.

39 John Stuart Mill, "Kadınların Köleleştirilmesi", çev. Burcu Erdoğan, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul, 2007, s. 320.

40 John Stuart Mill, *Hürriyet*, s. 18.

41 John Stuart Mill, "Temsili Yönetim Üstüne Düşünceler III. Bölüm: En İdeal Yönetim Biçimi Temsili Yönetimdir" çev. Selin Dizgilioğlu, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul, 2007, s.293.

42 J. S. McClelland, *A History of Western Political Thought*, Routledge, London and New York 1996, s. 460-461.

katılımın arttığı ölçüde bir demokratik yönetimin mükemmele yaklaşacağını, bu nedenle de en tali kamusal düzeyde bile olsa katılımın faydalı olacağını belirtir. Mill'e göre, toplumun gelişkinlik düzeyi elverdiği ölçüde katılım arttırılmalıdır. Fakat Mill, küçük bir kent nüfusunu aşan bir toplulukta herkesin kamu görevlerine doğrudan katılımının mümkün olamayacağından hareketle, ideal yönetim biçiminin temsili demokrasi olduğunu belirtir.⁴³

Mill, demokrasiyi ideal yönetim biçimi olarak görme nedenini açıklarken de faydayı ölçüt olarak alır. Mill'e göre, demokrasi hem bireysel hem de toplumsal faydayı artırdığı için ideal yönetim biçimidir.⁴⁴

Mill, demokrasinin bireysel faydanın artırılması bakımından önemli olmasını bir kişinin çıkarlarını ve haklarını en iyi şekilde kendisinin koruyabileceği yönündeki düşünce ile açıklar.⁴⁵ Mill, oy hakkının gerek kadınların gerekse işçilerin katılımını da kapsayacak ölçüde genişletilmesi gerektiğini bu düşünce temelinde savunur. Mill'in demokrasi ile bireysel yarar arasında kurmuş olduğu ilişki, onun özgürlük ile özyönetim arasında kurmuş olduğu ilişki ile uyumludur. Demokrasi, yani özyönetim bireyin içerisinde bulunmuş olduğu koşulları kontrol edebilmesine ve dönüştürebilmesine imkân sağlar.⁴⁶ Söz konusu imkân, bireysel tercih ve hareket alanını genişletici (özgürlüğü artırıcı) bir fonksiyon gördüğü için bireysel faydayı olumlu yönde etkiler.

Mill demokrasi ile toplumsal fayda arasındaki ilişkiyi açıklarken ise, farklı görüşlerin, farklı bakış açılarının yönetime yansımalarının toplumsal faydayı artıracığı yönündeki düşünceye dayanır. Mill'e göre, toplumsal yaşamı ilgilendiren bir meselenin farklı yönleriyle tartışılmasını beraberinde getireceği için, birbirinden farklı, hatta birbirleriyle çatışan görüşlerin parlamentoda temsil edilmesi, toplumsal faydayı arttıracaktır. Mill, demokrasinin, bireylerin etkinlik duygularını artırarak farklı arayışlara zemin hazırlaması bakımından da toplumsal faydanın lehine olduğunu düşünür.⁴⁷ Mill konuyu açıklamak için despotizm ile demokrasiyi karşılaştırır. Mill'e göre, yönetimin bir kişinin elinde olması, diğer insanların yönetim işleriyle ilgilenmelerinin önünü kapatarak, onların gündelik yaşama ilişkin meselelere odaklanmalarını beraberinde getireceği için, despotik yönetimin hüküm sürdüğü bir toplumda durgunluk kaçınılmaz olacaktır.⁴⁸ Mill yine oryantalist bir değerlendirmeye, despotizmin toplumsal gelişmeyi engellediğinden

43 John Stuart Mill, "Temsili Yönetim Üstüne Düşünceler III. Bölüm: En İdeal Yönetim Biçimi Temsili Yönetimdir", s. 305.

44 *A.g.e.*, s. 296-298.

45 *A.g.e.*, s. 294.

46 *A.g.e.*, s. 295-296.

47 *A.g.e.*, s. 297.

48 *A.g.e.*, s. 290,299.

bahsederken, Doğu toplumlarını örnek olarak gösterir. Öte yandan, Mill çeşitli düzeylerde yönetime katılımın bireylere ortak çıkarın önemine ilişkin bir bilinç kazandıracığını düşündüğü için de, demokratik bir yönetimle toplumsal yarar arasında olumlu bir ilişki bulunduğunu düşünür.⁴⁹

Mill, tıpkı birey ve özgürlük gibi, ideal yönetim biçimini de, tarihsel-toplumsal bir bağlam içerisinde düşünür.⁵⁰ Mill, ilk olarak bir toplum için temsili hükümetin uygunluğunun o toplumun uygarlaşma sürecinde bulunduğu aşamaya bağlı olduğunu belirtir. Mill, temsili hükümetin en iyi biçimde ileri toplumlarda işleyeceğini belirtirken bu koşula dikkat çeker. Mill, bazı durumlarda geri kalmış toplumlarda halkın kendini yönetmesinin yarardan çok zarar getireceğini belirterek, bu durumlarda ileri bir toplum tarafından yönetilmesinin söz konusu toplumun uygarlaşmasına katkıda bulunacağını söyler.⁵¹ Mill'in bu değerlendirmesinde batılı toplumların diğer toplumlardan ileri oldukları, bu ileri olma niteliğinin ise onlara diğerleri üzerinde hâkimiyet hakkı vereceği düşüncesini içeren oryantalist bakış açısının etkisi olduğu açıktır. Mill, geri kalmış bazı toplumlarda ise, despotik yönetimlerin o toplumların ilerleme sürecinde faydalı olduklarını örneklerle açıklarken de, yönetim biçimleriyle tarihsel bağlam arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Mill ikinci olarak ise, bir toplumun politik kültürü ile temsili hükümet arasındaki ilişki üzerinde durur. Mill'e göre, bir toplumda temsili hükümetin var olabilmesi için, halkın, temsili hükümeti benimsemeye istekli olması, temsili hükümetin korunması için gerekli olanı yapmaya istekli ve yetenekli olması ve nihayetinde temsili yönetimin gerektirdiği ödevleri yerine getirmeye ve temsili yönetimin işleyebilmesini sağlayacak olan görevleri yapmaya istekli ve yetenekli olması gerekir.⁵²

Özgürlük-Demokrasi İlişkisi

Mill, toplumsal koşulların özgürlüğü kısıtlayıcı mahiyetine ilişkin olarak iki hususun üzerinde durur ve bu husular onun, özgürlük-demokrasi ilişkisi hakkındaki düşüncelerine ışık tutması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Demokratik rejimlerin belirli durumlarda özgürlükleri tehdit edici bir mahiyet arz edebileceklerine dikkat çeken ilk husus, Mill'in, "kamuoyunun tahakkümü" kavramlaştırması ışığında; demokrasinin özgürlüklerin korunmasındaki önemine

49 John Stuart Mill, "Temsili Yönetim Üstüne Düşünceler III. Bölüm: En İdeal Yönetim Biçimi Temsili Yönetimdir", s. 304.

50 *A.g.e.*, s. 294.

51 John Stuart Mill, "Temsili Hükümet Üstüne Düşünceler'den Seçme Parçalar: 1. Temsili Hükümetin Ülküsel Olarak En İyi Hükümet Biçimi Oluşu", çev. Sina Akşin, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi* 3, der. Mete Tunçay, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 86, 90.

52 *A.g.e.*, s. 87-88.

işaret eden ikinci husus ise, özgürlük ile öz-yönetim arasında öngörmüş olduğu ilişki bağlamında anlaşılabilir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, negatif özgürlük anlayışı özgürlüğün ancak sorumlu tutabileceğimiz bir failin niyet edilmiş eylemiyle kısıtlanabileceğini varsayar. Negatif özgürlük anlayışı bu varsayım doğrultusunda bireylerin, grupların veya belirli kurumları temsil eden görevlilerin doğrudan uygulamış oldukları yasadışı müdahaleler bir tarafa bırakıldığında, özgürlüğü kısıtlayıcı en önemli faktörün arkasında bir iradenin bulunduğu yasalar olduğunu kabul etmiştir. Buna karşın Mill, yasal kısıtlamaların dışında, belirli bir faile atfetmemizin mümkün olmadığı kamuoyu baskısının da özgürlüğü kısıtlayabileceğinden bahseder.⁵³ Mill'in kamuoyu baskısı olarak bahsettiği şey, yine özgürlüğü kısıtlayıcı bir faktör olarak gördüğü çoğunluğun baskısından farklı bir şeydir. Çoğunluğun baskısı yasal kısıtlamalar kapsamına girer ve demokrasilerde çoğunluğu temsil eden siyasal iktidarın söz konusu çoğunluk çıkarına azınlığın özgürlüğünü kısıtlayıcı yasalar yapmasına karşılık gelir.⁵⁴ Mill'e göre, kamuoyunun tahakkümü toplumsal yaşamın ayrıntılarına sızıp ruhu köleleştirdiği için gizlice etkinliğini sürdürür. Kamuoyu tahakkümü insanların düşünce ve eylem özgürlüklerini baskı altına alarak onların bireysel özgüllüklerini ortaya koymalarını engeller.⁵⁵ Mill'in yaklaşımı açısından bireysel özgüllük ve çeşitlilik özgürlüğün en önemli koşulu olduğunu için, kamuoyu tahakkümü, aynılaştırıcı mantığı nedeniyle, özgürlüğün en önemli düşmanı olmak durumundadır.⁵⁶

Mill kamuoyunun tahakkümünü iki biçimde düşünür. İlk biçim toplulukların çözülmesi ile birlikte ortaya çıkan kitle toplumundaki baskıdır. Mill, tıpkı Tocqueville gibi, atomistik bireyler yığını olarak gördüğü kitle toplumunun aynılaştırıcı mahiyetinden endişe duyar.⁵⁷ Bu anlamda Mill, farklı yaşam tarzlarının varlığına imkân vereceğini düşündüğü toplulukların önemine vurgu yapar. Bu anlamda Mill'in, bireylerin gönüllü birliktelikleri olması koşuluyla toplulukları, farklı yaşam tarzlarının, dolayısıyla da çoğulculuğun bir ön koşulu olarak gördüğünü gözlemlemek mümkündür.⁵⁸ Mill'in bu düşüncesi, onun, liberalizminin bireyin toplumsal bağlamını, dolayısıyla da bireyin değerler ve tercihleri ile topluluk yaşamı arasındaki ilişkiyi ne kadar önemseydiğini gösterir. Negatif özgürlük anlayışının katı bir yorumunu benimseyen liberaller, bireyin topluluğu öncele-

53 Joseph Hamburger, *a.g.e.*, s. 6.

54 John Stuart Mill, *Hürriyet*, s. 6-7.

55 *A.g.e.*, s. 8.

56 Alan S. Kahan, *Aristokratik Liberalizm: The Social and Political Thought of Jacop Burckhardt, John Stuart Mill and Alexis De Tocqueville*, Oxford University Press, Oxford, 1992, s. 67.

57 Richard Boyd, "John Stuart Mill ve Liberal Çoğulculuğun İkilemi", çev. Burcu Erdoğan, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul 2007, s. 162.

58 *A.g.e.*, s. 163-164.

diğini varsaydıkları için farklılık, çoğulculuk ve topluluk arasındaki ilişkiyi ihmal etmişlerdir. Öte yandan Mill, bireylerin kamuoyu baskısına yalnızca kitle toplumunda değil, topluluk içerisinde de maruz kalabileceklerini düşünür. Bu ikinci biçimiyle düşünüldüğünde kamuoyu baskısı bu sefer de topluluk yaşamı içerisinde bireysel farklılıkların törpülenmesine yol açar. Bu nedenle bir liberal olarak Mill'in önem atfetmiş olduğu topluluğun, bireye seçenek sunan fakat bireyin istediği zaman terk edebileceği gönüllü bir birlikteliğe karşılık geldiğini söyleyebiliriz.⁵⁹

Mill'in, bireyin, dolayısıyla da özgürlüğün toplumsal bağlamına atfetmiş olduğu önem, onun özgürlük ile öz yönetim arasında kurmuş olduğu ilişkiden de çıkarılabılır. Mill bireylerin içerisinde bulunmuş oldukları toplumsal ve siyasi kurumların yönetimine katılma imkânından mahrum olmalarını da özgürlüğü kısıtlayan bir faktör olarak görür. Mill, birçok liberal düşünürden farklı olarak bireylerin yaşamlarının devlet tarafından olduğu kadar eğitim kurumları, toplumsal cinsiyet ilişkileri, evlilik ve aile bağları ve çeşitli ekonomik kuruluşlar tarafından yönetildiğini kabul ettiği için, her bireyin içerisinde bulunduğu ilişkiler bağlamında yönetimde söz sahibi olmalarının önemli olduğuna dikkat çeker.⁶⁰

Mill'in özgürlük ile özyönetim arasında kurmuş olduğu ilişki onun özgürlük-demokrasi ilişkisine yönelik düşüncelerinin anlaşılmasına da ışık tutar.⁶¹ Bildiği gibi liberal düşünürler genellikle özgürlük ile demokrasi arasında gerilimli bir ilişki bulunduğunu düşünürler. Bu düşüncenin nedeni ise, demokrasinin üzerinde temellendiği eşitlik idealine yönelik aşırı vurgunun, bireysel özgürlüklerin aleyhine olabileceği yönündeki endişedir. Bu nedenle bir çok liberal düşünür, negatif özgürlük anlayışının katı bir yorumunu benimseyerek, özgürlüğün, kendini yönetmekle değil yönetimin sınırlandırılması ile ilişkili bir kavram olduğunun altını çizerek, özgürlük ile demokrasi arasında zorunlu bir ilişkinin bulunmadığını, dolayısıyla da demokrasiye yalnızca iktidarın barışçıl yollarla değişmesine imkân veren bir rejim olması nedeniyle olumlu bir anlam yüklenebileceğini belirtmişlerdir. Liberal bir düşünür olarak demokrasinin eşitlik mantığının özgürlük için bir tehdit oluşturabileceğini kabul etse de, tıpkı Tocqueville gibi, Mill de, söz konusu tehdidi çoğunluğun sınırlandırılmamış yönetimine indirmediği kitle toplumundaki bir demokrasinin içerdiğini kabul eder.⁶² Mill ve Tocqueville, bireyle devlet arasında bulunan ve özyönetim esasına göre yönetilen birlikleri, toplumun bir kitle toplumuna dönüşmemesinin güvencesi olarak görmüşler ve bireylerin güçlerini birleştirerek çıkarlarını korudukları söz konusu demokratik birliklerin

59 Richard Boyd, s. 184-187.

60 Bruce Baum, *a.g.e.*, s. 114.

61 Bruce Baum, "J. S. Mill on Freedom and Power", *Polity*, V.31, No.2 (Winter, 1998), s. 190.

62 Terence H. Qualter, "John Stuart Mill, Disciple of de Tocqueville", *The West Political Quarterly*, Vol.13, No. 4 (Dec., 1960), s. 883-884.

bireyi devlet karşısında ya da devlet gücünü kullanan çoğunluk karşısında zayıf olmaktan kurtaracağını varsaymışlardır. Bu anlamda Mill ve Tocqueville'in demokrasi ile özgürlük arasındaki gerilimin ancak daha katılımcı bir demokrasi yoluyla giderilebileceğini düşündüklerini söyleyebiliriz.⁶³

Sonuç

Mill'in politik felsefesinin, politik düşünce bakımından birçok yönüyle önemli olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle Mill bireysel özgürlüğe, farklılığa ve çoğulculuğa yönelik vurguları nedeniyle liberal düşünce geleneğinin önemli bir temsilcisidir. Ayrıca Mill özgürlüğünün toplumsal koşullarına yönelik ilgisinin bir sonucu olarak, eşitliğe yönelik duyarlılığı ile kendisinden sonra ortaya çıkacak olan modern liberalizmin de habercisidir. İkincisi, Mill'in faydacılık yorumu, onun düşüncelerini ahlak felsefesi bakımından da önemli hale getirir. Literatürde niceliksel faydacılığın eleştirisi yapılırken sıklıkla Mill'in faydacılık anlayışından yararlanması bu önemin bir göstergesidir. Öte yandan, özgürlük ile eşitlik ve birey ile topluluk arasındaki ilişkiye yönelik değerlendirmeleri ile Mill, demokrasi teorisi bakımından da önemli bir düşünürdür. Günümüzde liberal demokrasi teorisyenleri eşitliğe yönelik abartılı bir vurgunun çoğunluğun tahakkümüne kapı açacağından bahsederlerken, sıklıkla Mill'e atıfta bulunurlar. Yine, Mill, çağdaş demokrasi teorisinde kimlik, farklılık ve çoğulculuk konuları bağlamında yapılmakta olan birey, topluluk ve özgürlük arasındaki ilişkiye yönelik tartışmalarda da, kendisine referansta bulunulan klasik düşünürlerin başında gelir.

Belirtilen önemine karşın, diğer filozofların düşüncelerinde olduğu gibi, Mill'in düşüncelerinde de yaşadığı tarihsel dönemle, yetiştiği kültürel ortamla ve tesirinde kaldığı felsefi veya ideolojik akımlarla bağlantılı olan bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu sınırlılıklardan biri, Mill'in bir yandan genel oy hakkını savunurken, diğer yandan seçkin bir yaklaşımla eğitim ve bilgi düzeyi daha yüksek kişilerin oylarının ağırlık gücünün daha fazla olması gerektiğini düşünmesi ise, onun geçiş dönemi düşünürü olmasından kaynaklanan bir çelişki olarak kendini gösterir. Diğer sınırlılık ise, Mill'in çalışmalarında zaman zaman karşımıza çıkan oryantalist değerlendirmelerdir. Bu değerlendirmelerde genel olarak ilerlemeci tarih anlayışının etkisi olduğu kadar, ilerleme düşüncesini sosyolojiye uyarlayarak toplumların tarih içerisinde ilkel biçimlerinden uygar biçimlerine doğru bir evrim geçirdiğini iddia eden ilk dönem sosyoloji düşüncesinin de etkisi olduğu açıktır. Diğer ilerlemeci düşünürler gibi Mill de, doğu toplumlarını henüz uygarlık aşamasına ulaşmamış geri toplum biçimleri olarak görmüş ve özgürlük idealinin ve ideal politik düzenin hayata geçebilmesine uygun olmayan toplumsal

63 Richard Boyd, *a.g.e.*, s. 161-162.

koşullar ve kültürlerden bahsederken genellikle doğu toplumlarından örnekler vermiştir. Tıpkı Montesquieu'nun doğu toplumlarının despotik rejimlerin örneklerini sundukları yönündeki değerlendirmesi gibi, Mill'in doğu toplumları ile ilgili değerlendirmelerinin de, gerçekten sosyolojik gözlemin bir ürünü olup olmadığı tartışmalıdır.

Öz

Fayda Özgürlük ve Demokrasi İlişkisi Bağlamında John Stuart Mill'in Politik Felsefesi

Bu çalışmada John Stuart Mill'in politik felsefesi, fayda, özgürlük ve demokrasi ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Mill'in politik felsefesinde fayda; ahlak ve politikanın meşruiyet ölçütünü oluşturur. Mill'in gerek özgürlük gerekse demokrasi düşüncesinde bu ölçütün temele aldığı gözlemlenmektedir. Mill, özgürlük ve demokrasiyi fayda temelinde savunur. Mill'in faydacılığı, insanlığın kalıcı çıkarlarını esas alan niteliksel bir fayda anlayışına dayanır. Mill, özgürlüğün tarihsel ve toplumsal bağlamını önemseydiği için, ılımlı bir negatif bir özgürlük anlayışına sahiptir. Yine Mill, ideal yönetim biçimi olarak temsili demokrasiyi savunurken de, demokrasiyi tarihsel ve toplumsal bir bağlam içinde düşünür. Mill, demokrasi ile özgürlük arasında olumlu bir ilişki öngörmesine rağmen, demokrasinin çoğunlukçu biçimini özgürlük açısından bir tehdit olarak görür. Mill, bireylerin toplumsal yaşamdaki çeşitli sosyal birliklerde karar alma süreçlerine katılımını söz konusu tehditten kurtulmanın bir yolu olarak görür. Mill, özgürlük-demokrasi ilişkisi konusundaki düşünceleriyle demokrasi tartışmaları açısından önemli bir düşünürdür.

Anahtar Sözcükler: *Çoğunlukçu Demokrasi, Fayda, Özgürlük, Temsili Demokrasi, Politik Felsefe, Niteliksel Faydacılık.*

Abstract

John Stuart Mill's Political Philosophy in the Context of the Relationship between Utility, Freedom, and Democracy

In this study, John Stuart Mill's Political Philosophy is examined in the context of the relationship between utility, freedom, and democracy. Utility in his political philosophy is a measure for the legitimacy of ethics and politics, and could be observed used by Mill as base in both his thoughts on freedom and democracy. Mill defends freedom and democracy based on utility and his utilitarianism relies on a qualitative understanding of utility predicating lasting interests of humanity. He has a moderately negative understanding of freedom, for he gives importance to the historical and social context of freedom. In arguing

the representative democracy as ideal form of government, he, also, discusses democracy in a historical and social context. Although he finds a positive relationship between democracy and freedom, he considers the majoritarian democracy as a threat for freedom. Mill sees the individual's participation in the decision-making processes in the various social bodies of communal living as a way to escape from that threat. Mill is an important thinker with his ideas on the relationship between freedom-democracy in discussions on democracy.

Keywords: *Majoritarian Democracy, Utility, Freedom, Representative Democracy, Political Philosophy, Qualitative Utilitarianism*

Kaynaklar

- Alan S. Kahan, *Aristokratik Liberalizm: The Social and Political Thought of Jacop Burckhardt, John Stuart Mill and Alexis De Tocqueville*, Oxford University Press, Oxford 1992.
- Bruce Baum, "J. S. Mill on Freedom and Power", *Polity*, V.31, No.2 (Winter, 1998)
- Bruce Baum, "J. S. Mill'in İktisadi Özgürlük Anlayışı, çev. Ece Cihan Ertem, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul 2007.
- Cengiz Çağla, "Ada'nın Harika Çocuğu", *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul 2007.
- Cengiz Çağla, "John Stuart Mill'in Siyaset Felsefesi", *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul 2007.
- Christopher Wolfe, *Natural Law Liberalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Clare W. Bouton, "John Stuart Mill: On Liberty and History", *The Western Political Quarterly*, Vol.18, No.3 (Sep.,1965)
- David O. Brink, "Mill's Deliberative Utilitarianism", *Philosophy and Public Affairs*, Vol.21, No.1 Winter 1992.
- Fatmagül Berktaş, *Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji*, Modern Siyasal İdeolojiler, der. Birsen Öz, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Francisco Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri*, çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- Henry M. Magid, "John Stuart Mill", *History of Political Philosophy*, edited by Leo Strauss and Joseph Cropsey, The University of Chicago Press, Chicago 1987.
- Iain Hampsher-Monk, *A History of Modern Political Thought: Major Political Thinkers from Hobbes to Marx*, Blackwell, Oxford and Cambridge 1992.

- Ian Carter, “Positive and Negative Liberty”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/>, 06.11.2012
- Isaiah Berlin, “İki Özgürlük Kavramı” *Cogito*, no. 32 (2002)
- J. S. McClelland, *A History of Western Political Thought*, Routledge, London and New York 1996.
- John Christman, *Social and Political Philosophy: A Contemporary Introduction*, Routledge, London and New York 2002.
- John R. Fitzpatric, *John Stuart Mill’s Political Philosophy*, Continuum, London-New York 1998.
- John Skorupski, “Liberal Doğalcılığın Kaderi”, çev. Selim Dingiloğlu, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul 2007.
- John Stuart Mill, “Kadınların Köleleştirilmesi”, çev. Burcu Erdoğan, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul 2007.
- John Stuart Mill, “Temsili Hükümet Üstüne Düşünceler’den Seçme Parçalar: 1. Temsili Hükümetin Ülküsel Olarak En İyi Hükümet Biçimi Oluşu”, çev. Sina Akşin, *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi 3*, der. Mete Tunçay, Sevinç Matbaası, Ankara 1969.
- John Stuart Mill, “Temsili Yönetim Üstüne Düşünceler III. Bölüm: En İdeal Yönetim Biçimi Temsili Yönetimdir” çev. Selin Dizgilioğlu, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul 2007.
- John Stuart Mill, *Faydacılık*, çev. Şahap Nazmi Coşkunlar, AraBasımevi, Ankara 1946.
- John Stuart Mill, *Hürriyet*, çev. Mehmet Osman Dostel, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1997.
- Joseph Hamburger, *John Stuart Mill on Liberty and Control*, Princeton University Press, Princeton-New Jersey 1999.
- Levent Köker, *Demokrasi Üzerine Yazılar*, İmge Kitabevi, Ankara 1992.
- Nicholas Capaldi, *John Stuart Mill A Biography*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 91-93.
- R. J. Halliday, *Political Thinkers Volume IV: John Stuart Mill*, Edited by Ceraint Parry, Routledge, London and New York 2004.
- Richard Boyd, “John Stuart Mill ve Liberal Çoğulculuğun İkilemi”, çev. Burcu Erdoğan, *Mill*, Cengiz Çağla, Say Yayınları, İstanbul 2007.
- Terence H. Qualter, “John Stuart Mill, Disciple of de Tocqueville”, *The West Political Quarterly*, Vol.13, No. 4 (Dec., 1960)